

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

2009 LAPKRIČIO 7 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. 214 (40)

BEMĄSTANT PRIE KVEDLINBURGO METRAŠČIŲ

Apie tris Lietuvos ateitį lėmusius asmenis

Kvedlinburgo metraščiuose, minint 1009 metų įvykius, užrašyta: „Šventasis Brunonas, dar vadinamas Bonifacu, arkivyskupas ir vienuolis, vienuoliktaisiais savo atsivertimo metais Rusijos ir Lietuvos pasienyje pagonių užmuštas su aštuoniolika saviškių kovo 9 d., nukeliavo į dangų“.

Tūkstantį metų vėliau, t.y. šiais metais, mūsų tauta triumfouoja, kad štai pirmą kartą Lietuvos vardas minimas žmonijos istoriniuose dokumentuose. Už tuose metraščiuose aprašytų įvykių slypi daug gilesnė reikšmė tų asmenų sprendimų, kurie pagal jų skirtingus įsitikinimus lėmė Lietuvos ateitį.

Gėrio skelbėjas prie Lietuvos pasienio

Prie Lietuvos pasienio buvo prisiartinęs taikus europietis iš Vakarų, pats neseniai, prieš vienuolika metų, atsivertęs iš pagonybės, įsitikinęs krikščionybės tikrumu tiek, kad visą savo gyvenimą skyrė tą atrastą šviesą nešti kitiems, kurie jos dar nepatyrė. Ta šviesa – Geroji Naujiena (Evangelija) apie visatos Kūrėją, per žmogumi tapusį savo Sūnų, kviečiantį pas save Jo sukurtą, bet nuo Jo atsimitusią, žmoniją.

Papildantys istoriniai šaltiniai nurodo, kad du valdovai – vienas po kito – pasitiko šį geravalį misionierių, prisiartinusį prie jų valdomų žemių. Abu jie buvo išpažinėję senosios religijos, tačiau iš jos sėmėsi skirtingus požiūrius.

Persiėmęs senosios religijos teigiamybėmis

Istoriniai šaltiniai liudija, kad Brunoną pirmą pasitiko Netimeras. Šis kunigaikštis buvo persiėmęs senosios religijos pagarba gamtai, žemei maitintojai (dievams Lauksargiui ir Žemeinai), o taip pat miškų mistika žmones apglėbiančiai Medeina. Jam, kaip valdovui, rūpėjo žmonės: savo valdymu siekė jų gėrio. Jam lengva buvo pripažinti tokį Dievą – Valdovą, kuriam rūpėjo Jo sukurtų žmonių gerovė, kuris gamtą, girias ir žemę sukūrė žmones priglausti ir maitinti. Atviras buvo pripažinti ir savo kaltę – kaip savo atsimitimą nuo Dievo. Tad suvokęs krikšto reikalą apsikrikštijo. Ir leido Brunonui žmonėms skelbti Evangeliją.

Persiėmęs senosios religijos neigiamybėmis

Netimerui prireikė išvykti kitur. Horizonte pasirodė kitas kaimyninis valdovas Zebedenas. Šis irgi buvo senosios religijos išpažinėjas, tačiau jo požiūris buvo skirtingas nuo Netimero. Jis pabrėžė Perkūno jėgos galią, baimę keliančią žmonėms. Jis valdė žmones tokia pat grėsminga, baimę keliančia jėga. Nepasitikėjo nieku, įtarė visus. Ypač įtarė svetimtautį Brunoną. Nesiklausė jo – jo kalba jam buvo tik kerai, užkerėję Netimerą. Jis nutarė veikti, kol šio kaimyno nebuvo šalia. „Kerėtoją“ Brunoną tuoj pat nužudė su visais jo palydovais.

Šių asmenų susitikimų padariniai

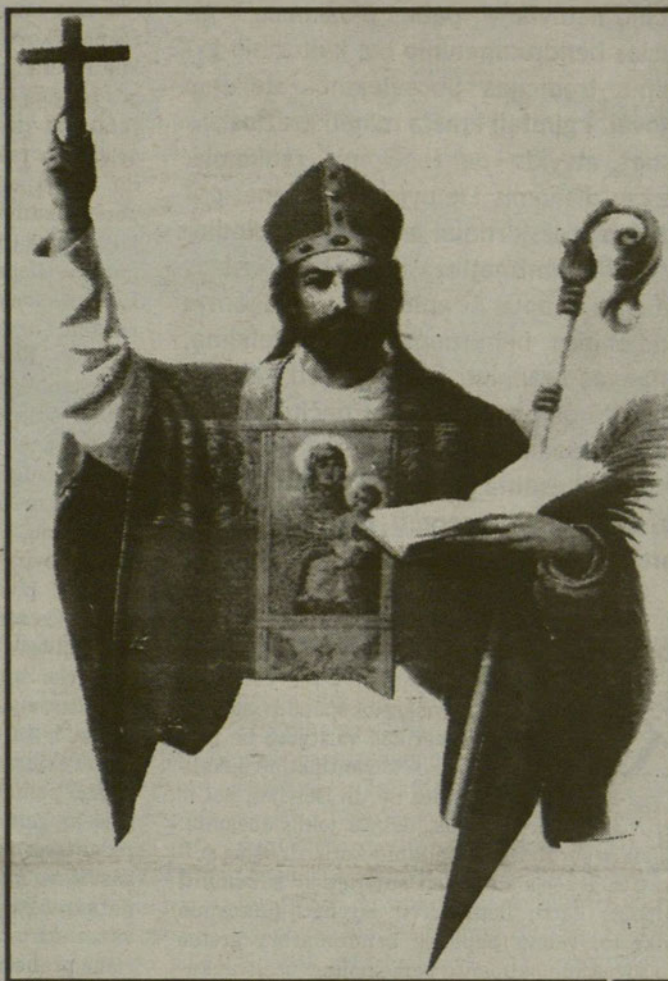
Brunonas lietuvių tautai atnešė gerąją žinią apie visatos Kūrėją ir Jo Sūnaus pastangas kviesti žmones pas Jį. Tai didžiulė šviesa, kuri nuostabiai papildė ribotą senovės lietuvių tikėjimą. Kunigaikštis Netimeras pajuto krikščionybės tiesą. Tad ją priėmė ir Brunonui leido ją skelbti savo žmonėms. Lietuva galėjo taikiai įsijungti į kultūrejančią ir krikščionėjančią Europą. Tačiau kelią pastojo bauginančios ir grėsmingos religijos apniktas Zebedenas, kuris težinojo viena – save statyti Perkūno vieton ir kitus valdyti žiauria jėga. Kalaviju, tarsi Perkūno trenksmu pakirto Brunono gyvybę, o tuo pačiu – tarp tautiečių pradėjusią skliti Evangelijos šviesą. (Apie Netimero likimą istorinių žinių neišliko.) Šimtmečiams buvo sustabdytas tautos krikščioniškas kultūrėjimas.

* * *

Daug vėliau, XIII šimtmetyje, į Prūsiją atvyko kitokie europiečiai – apsirėnę šarvais, juos pridengę apsiaustais su kryžiumi – neva krikštyti pagonis – bet ne vandeniu, o krauju. Jie siekė užgrobti žemes ir pavergti gyventojus. Nuo paties Judo Iskarijoto išdavikiško pabučiavimo nebuvo didesnių Kristaus išdavikų, kaip kryžiuočiai ir kalavijuočiai. Nenuostabu, kad lietuviai – tiek Netimero, tiek Zebedeno palykuonys – atakliai prieš juos kovojo, gindami savo kraštą, savo šeimas ir savo laisvę.

Tačiau Brunono kraujas bei Netimero tiesos ilgesys šaukėsi ir tebesišaukia tiesos. Krikščionybė buvo skelbiama per kitus taikius misionierius iš Vakarų Europos; pasitinkama kai kurių Lietuvos valdovų – Mindaugo, Jogailos, Vytauto, nors šie neretai maišė tiesos priėmimą su politikos tikslais. Žmonija, o taipogi – mūsų tauta, tiesos niekada nesugebėjo visiškai priimti. Mums visiems teberekia Brunono įtikinančio balso bei Netimero atvirumo, o labiausiai – paties Išganytojo kraujo.

Kęstutis A. Trimakas

Šv. Brunonas (fragmentas).

23 psalmė

Dovydo psalmė

Viešpats yra mano ganytojas,
ir nieko man čia nestinga.
Žaliose lankose mane guldo,
prie tykių vandenų palydi.
Sielą mano ramina,
tiesiais takais mane veda
vardo savojo garbei.

Net pakliuvęs tamsian mirties slėnin
neišsigąsčiau piktybių,
nes esi su manim.
Tavo lazda, Tavoji krivulė
yra mano vedlės.

Iš „Psalmių knygos“. Vertė Sigita Geda

Kitame numeryje:

- Lidija Šimkutė apie Poetinį Druskininkų rudenį.
- Sigito Parulskio „Murmanti siena“.
- Silvija Vėlavičienė. Lietuvių kultūrinis paveldas Amerikoje.

Redaguoja Renata Šerelytė rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. Kęstutis A. Trimakas. Bemąstant prie Kvedlinburgo metraščių.
- 2-as psl. S. Vėlavičienė. Trys ryškūs lietuvių gyvenimo Amerikoje atšvaitai.
- 3-as psl. Kęstutis A. Trimakas. R. Šerelytės „Mėlynbarzdžio vaikai“.
- 4-as psl. Stasys Sližys. I. Milkevičiūtės ir „Vaivoros“ koncertas Detroite.
- 5-as psl. Aldona Žemaitytė. Vargonai ir jų meistrai.
- 6-as psl. Rasa Pakalkienė. Azartas gyventi stipresnis už ligą.
- 7-as psl. Anelė Butkuvienė. „Dėkingas už tavo atsidėjimą...“

Trys ryškūs lietuvių gyvenimo Amerikoje atšvaitai

SILVIJA VĖLAVIČIENĖ

Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečio renginiuose šių metų vasarą dalyvavo ir didžiulis būrys užsienio lietuvių bendruomenių narių. Gausa ir aktyvumu iš jų išsiskyrė Jungtinių Amerikos Valstijų lietuviai – paties didžiausio ir giliausios bendruomeninio bei kultūrinio gyvenimo tradicijas puoselėjančio telkinio atstovai. Į gimtąjį kraštą minėti gražios sukakties atvykta ne tuščiomis rankomis. Švenčių dienomis Lietuvos visuomenei pristatyti trys išskirtiniai leidiniai, atspindintys ne tik šimtmetines lietuviškos veiklos tradicijas anapus Atlanto, bet ir liudijantys šiandieninės bendruomenės susitelkimą, pastangas branginti bei išsaugoti lietuviškąjį kultūros paveldą, o tuo pačiu parodyti, kad nepaisant kartų kaitos ir kitų sunkumų, dar esama pakankamai ambicijų ir jėgų puoselėti ir sergėti nuo užmaršties svarbius lietuviškos ženklos.

„Draugui“ – 100 : už tikėjimą ir lietuviybę“

Kad ilgiausiai lietuviškosios spaudos istorijoje Jungtinėse Amerikos Valstijose be pertrūkių leisto laikraščio šimtmetinė sukaktis yra išskirtinės reikšmės ne tik išeivijos, bet ir Lietuvos kultūros įvykis, nekyla jokių abejonių. Išsilaukęs per dviejų pasaulinių karų atneštas suirutės, sugebėjęs sumaniai sujungti ir sudominti skirtingų kartų lietuvių ir išvengti finansinio bankroto, vėliau papildęs bendradarbių gretas nuo sovietinių okupantų persekiojimo pasitraukusiais ir anapus Atlanto atsikūrusiais jaunuoliais ir gabiais antrosios emigracijos bangos atstovais, „Draugas“ ne tik tapo įtakingiausiu JAV lietuvių periodiniu leidiniu, sėkmingai konkuravusiu su kitų kryptų laikraščiais, bet ir buvo neabejotinai bendruomenės visuomeninio ir kultūrinio gyvenimo plėtos skatintoju, o tuo pačiu ir sąžiningu bei stropiu metraštininku. Aktyvi laikraščio pozicija Lietuvos laisvės byloje ir parama Tėvynei besivaduojant iš sovietinės okupacijos varžytų dar sykį patvirtino betarpišką leidinio ryšį su gimtuoju kraštu.

Apibūdinti solidaus jubiliejinio leidinio sandarą nėra lengva. Negalėtume pavadinti jo straipsnių rinkiniu, nes čia sutelkti ne tik dabar parašyti įvairių autorių tekstai, bet dedamos ir ištraukos iš knygų bei ankstesnių metų periodinių leidinių. Knygos sudarytoja Marija Bareikaitė-Remienė, jau trisdešimt metų paskyrusi „Draugui“, buvo viena iš Lietuvių katalikų spaudos draugijos direktorių, o šiandien yra „Draugo“ fondo pirmininkė. Ant jos pečių gula nuolatinis rūpestis dėl lėšų laikraščio leidybai surinkimo, tačiau puiki organizatorė nepabūgo ir sunkumų, susijusių su jubiliejinės knygos rengimu. Pasikvietusi talkon patyrusią žurnalistę Audronę Viktoriją Škiudaitę, su kuria drauge 2006 metais išleista didelės apimties knyga „Lietuvių pėdsakai Amerikoje“, Marija Remienė vėl ėmėsi sunkaus darbo. Knygos turinys atskleidžia pastangas surinkti medžiagą dėstyti chronologine tvarka, tačiau toje eilėje ne visada išlaikytas svarbos principas. Skambus pirmojo skyriaus pavadinimas – „Draugo“ laikraščio istorijos apybraiža“ – leidžia tikėtis solidesnės informacijos. Jame lyg ir ne savo vietoje atsiskiria rašinys „Garsieji 'Draugo' parengimai“. Gal geriau būtų tik pradėti leidinių nuo skyriaus „Kultūrinė aplinka 'Draugui' gimstant“, po kurio sudarytojos ir redaktorės valia rikiuojami tekstai, skirti „Draugo“ vyriausiems re-

daktoriams, pradedant straipsniais apie kunigą Antaną Kaupą ir baigiant dabartinės „Draugo“ vyriausiosios redaktorės dr. Dalios Cidzikaitės mintimis apie šimtamečio laikraščio šiandienos rūpesčius.

Laikui negailestingai retinant aktyviausių vyresnės kartos išeivijos kultūrininkų gretas, knygos rengėjų pagalbinių ratas vis mažėja. Vietoj originalių rašinių daugeliu atvejų tenka verstis perspausdinamais tektais, pvz. iš Čikagoje 1961 metais išleistų vyskupo Pranciškaus Bučio „Asiminimų“ ar Antano Kučo knygos „Kunigas Antanas Staniukynas“ (Roma, 1965). Žinoma, nėra blogai, kai seni tekstai naudojami atskleisti vieno ar kito „Draugo“ redaktoriaus ar leidėjo asmenybei, bet šimtmečio leidinyje norėjosi daugiau naujų tyrinėjimų, palyginimų, platesnio žvilgsnio. Tokį randame dr. Valdo Pruskaus straipsnyje „Antanas Kaupas: įžvalgos dėl nacionalinio identiteto ir socialinės santarvės išsaugojimo“, perspausdintame iš „Logos“ žurnalo 2005 metų spalio – gruodžio numerio. Straipsnis atskleidžia pirmojo „Draugo“ redaktoriaus pažiūrų raidą, kuri, be abejo, buvo svarbi ir turėjo įtakos jo redaguojamam laikraščiui. Tokia nauja įžvalga praturtina mūsų žinias ir leidžia pamąstyti apie tai, kad aptariamojoje knygoje jų galėjo būti ir daugiau, jei sudarytoja ir redaktorė būtų drąsiau telkusios platesnes pajėgas. Kovo mėnesį Lietuvių išeivijos instituto Kaune surengtoje mokslinėje konferencijoje nemaža vietos skirta ir „Draugo“ sukakčiai. Dr. Juozo Skiriaus pranešime „Redaktorius Leonardas Šimutis ir dienraštis 'Draugas'“ pateikiama daug naujos informacijos, surastos tyrinėjant jo gausų rankraštinių palikimą, saugomą Pasaulio lietuvių archyve. Sukauptos medžiagos pagrindu rengiama iškiliąjam visuomenės veikėjui skirta monografija. Nors aptariamojoje knygoje Leonardui Šimui skirti net keli tekstai, bet tai yra perspaudai iš senų metų periodikos ir 1995 metais išleistos knygos „Lietuvą aplankius“, kurioje taip pat pateikiami jau žinomi faktai. Redaktorė Audronė V. Škiudaitė Leonardui Šimui skyrė net du autorinius tekstus, kurių pirmasis yra įdomus, nes jame be biografijos faktų pateikiama ir naujos informacijos apie bendravimą su Leonardo Šimui sūnumi bei jo tėvo archyvą, perduotą Lituanistikos tyrimo ir studijų centrui Čikagoje, tačiau antrasis, pavadintas „Leonardas Šimutis – politikas“, kuriame autorė remiasi gausiomis paties Leonardo Šimui minčių citatomis, paimitomis iš jau minėto leidinio „Lietuvą aplankius“, vėlgi perša išvadą, kad senų, visiems besidomintiems gerai žinomų tekstų naudojimas gal ir buvo lengviausias kelias, bet tikrai ne pats geriausias. Solidžiai įvertinti Leonardo Šimui politinę veiklą derėjo jo rankraštinių palikimą tyrinėjančiam istorikui. „Draugo“ sukaktuviniui leidiniui neabejotinai būtų tikę ir kiti jau minėtos Lietuvių išeivijos instituto surengtos konferencijos dalyvių pranešimai, tokie kaip Mykolo Drungos „Draugo“ reikšmė visuomeniniam ir kultūriniam gyvenimui“, Arūno Antanaičio „Draugo“ dienraščio redakcijos skiltis 1988–1990 m., Evaldo Bielskaus „Draugo“ savaitraštis: 'vidinė' bei 'išorinė' 1909–1919 m. numerių analizė“. Žvilgsnis iš šalies tikrai nebūtų pakenkęs, o tik pagelbėjęs.

Stiprioji jubiliejinio leidinio pusė yra pastanga paminėti ir pagerbti kuo daugiau per visą šimtmetį prie laikraščio leidybos prisidėjusių žmonių. Nepamiršti steigėjai ir leidėjai, administratoriai ir

„Draugo“ redaktorius Leonardas Šimutis.

spaustuvinkai, platinotojai ir rėmėjai. Įžangos žodyje rašoma: „Šioje knygoje daugiau dėmesio kreipama ne tiek į laikraščio turinį, o į žmones, kurie prisidėjo prie laikraščio leidimo ir kurie dažniausiai buvo ryškios asmenybės – lietuviško gyvenimo švytučiai“. Tokia nuostata visai suprantama žinant, kokiomis sunkiomis sąlygomis ir tik beatodairiškai bei nesavanaudiškai lietuviškajai bendruomenei veiklai atsidavusių žmonių dėka išsaugotas ir išpuoselėtas laikraštis, jau visą šimtmetį gimtąją kalbą bendraujantis ne tik su užjūrio tautiečiais, bet įdomus bei laukiamas ir Lietuvoje. Gražiai

išleistas, gausiai iliustruotas aptariamasis leidinys atidavė deramą pagarbą visiems, prisidėjusiems prie jo leidybos ir išsaugojimo, pateikė svarbiausias žinias ir tokiu būdu suteikė galimybę daugiau žinantiems prisiminti, o menkai žinantiems gauti svarbiausią informaciją apie vienintelį šimtą metų gyvavusį lietuvišką dienraštį.

Tikėtina, kad Lietuvos spaudos istorijai itin svarbus laikraštis, pelnytai vadinamas viso šimtmečio lietuvių išeivijos gyvenimo metraščiu, ilgainiui susilauks ir išsamių bei apibendrinančių jo turinio analizių bei nagrinėjimų. Kitas ne mažiau svarbus rūpestis, apie kurį knygoje neužsiminta, yra per šimtą metų laikraščiuose sukauptos informacijos išsaugojimas. Nors „Draugo“ redakcijoje yra sukaupti bene visų leidimo metų komplektai, tačiau dėl prasto popieriaus ir laikymo sąlygų kai kurių numerių lapai trupa, byra ir jau nėra tinkami mikrofilmavimui, skenavimui. Tik perkėlus visą „Draugo“ turinį į virtualią erdvę galima tikėtis ne tik jo išsaugojimo, bet ir neribotų naudojimo galimybių atvėrimo visiems tyrinėtojams. Nemažai žinių apie Lietuvoje ir už jos ribų įvairiose institucijose saugomus „Draugo“ komplektus sukaupia Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje, Lituanistikos tyrimo ir studijų centre Čikagoje, kitose JAV ir Lietuvos įstaigose. Tik sutelktomis jėgomis galima imtis nelengvo darbo – viso šimtmečio lietuvių gyvenimo JAV metraščių turinį perkelti į modernias dvidešimt pirmojo amžiaus laikmenas, tokiu būdu ne tik patvirtinant jo svarbą ir išskirtinumą, bet ir užtikrinant išsaugojimo ir neriboto pažinimo galimybes.

Didelės apimties, gražiai išleista aptariamoji knyga, kurios viršelį puošia įspūdingas dailininko Vytauto Kazimiero Jonyno Lietuvos katalikų spaudos draugijai sukurtas ženklas, įprasminantis „Draugo“ pastangas išlaikyti bei puoselėti svetimam krašte atsikūrusių tėvyninai tikėjimą ir lietuviybę, suteikia galimybę apžvelgti nelengvą laikraščio leidybos kelią, prisiminti daugybę nusipelnusių žmonių, apmąstyti lietuvių išeivijos gyvenimo ypatumus ir pagaltoti ne tik apie praeitį, bet ir dabartį, nuo kurios priklausys ir „Draugo“ ateitis. Kad pasikeitimai yra neišvengiami liudija ir faktas, jog ilgus metus marijonų vienuolijos globotas laikraštis, daugiau nei 50 metų (nuo 1957) turėjęs puikias, specialiai jam skirtas patalpas marijonų provincijos pastate, pasikeitus vadovybei ir pastatus pardavus turėjo susirasti redakcijai daug kuklesnį būstą. Svarstoma, kad „Draugas“ galėtų būti leidžiamas tris kartus per savaitę. Kaip ten bebūtų, šimtmetis sutiktas garbingai ir gražiai paminėtas ne tik leidiniu, bet ir turininga paroda Jau-nimo centre Čikagoje bei kitais renginiais, kurie viltingai liudija dienraščio gyvybingumą.

Tęsinys kitame numeryje.

Renatos Šerelytės romanas „Mėlynbarzdžio vaikai“

KĘSTUTIS A. TRIMAKAS

2008 metų gale *Alma littera* leidykla išleido vienos žinomiausių ir produktyviausių šių laikų Lietuvos rašytojų Renatos Šerelytės naują romaną „Mėlynbarzdžio vaikai“, kuriame nauju būdu pavaizdujami sovietų sistemos nužmoginantys padariniai.

Pasaka. Mėlynbarzdžio pasaka yra labai sena. Ji turi ne vieną variantą. Jos branduolys yra toks. Buvo toks turtingas vyras su keista mėlyna barzda. Jis gyveno pilyje. Jis vedė kelias moteris – vieną po kitos. Dingus vienai, vedavo kitą. Parsivedė dar vieną. Kartą išvykdamas jai davė visus pilies raktus, tik liepė vieno kambario neatrakinėti. Bet ši, kaip ir kitos, neiškentė. Atrakino ir nustebsi pamatę visų ankstesnių žmonių sudžiovintas galvas (kitame pasakos variante – lavonus). Tad ji suprato, kas jos laukia. Mėlynbarzdis grįžo. Kai ruošėsi ir šią žmoną nubausti, netikėtai atvykę jos broliai išgelbėjo ją nuo mirties.

Romanas. Renatos Šerelytės romanas nėra paprastas tos pasakos pritaikymas šiems laikams. Ji panaudoja Mėlynbarzdį kaip simbolį žiaurios sovietinės sistemos, kuri dar taip neseniai buvo įgyvendinta Sovietų Sąjungoje, o taip pat ir jos okupuotose šalyse, tarp jų – ir Lietuvoje. Toje sistemoje buvo aiškiai nubrėžta, kaip galvoti, ką daryti, ko nedaryti ir kas laukia tų, kurie daro, kas draudžiama. Prasižengusiųjų laukė žiauri bausmė, net likvidavimas.

Romane autorė vaizdavo ne tuos, kurie veikdami prieš sistemą buvo nubausti, bet kas ištiko tuos, kurie gyvendami sovietų sistemoje, vienaip ar kitaip buvo jos paveikti. Taigi, Mėlynbarzdis atstovauja šią sistemą, o romanas parodo, kas ištinka į jo nagus patekusiai moteriai bei vaikams. Visi jie tampa jo aukomis.

Mėlynbarzdis

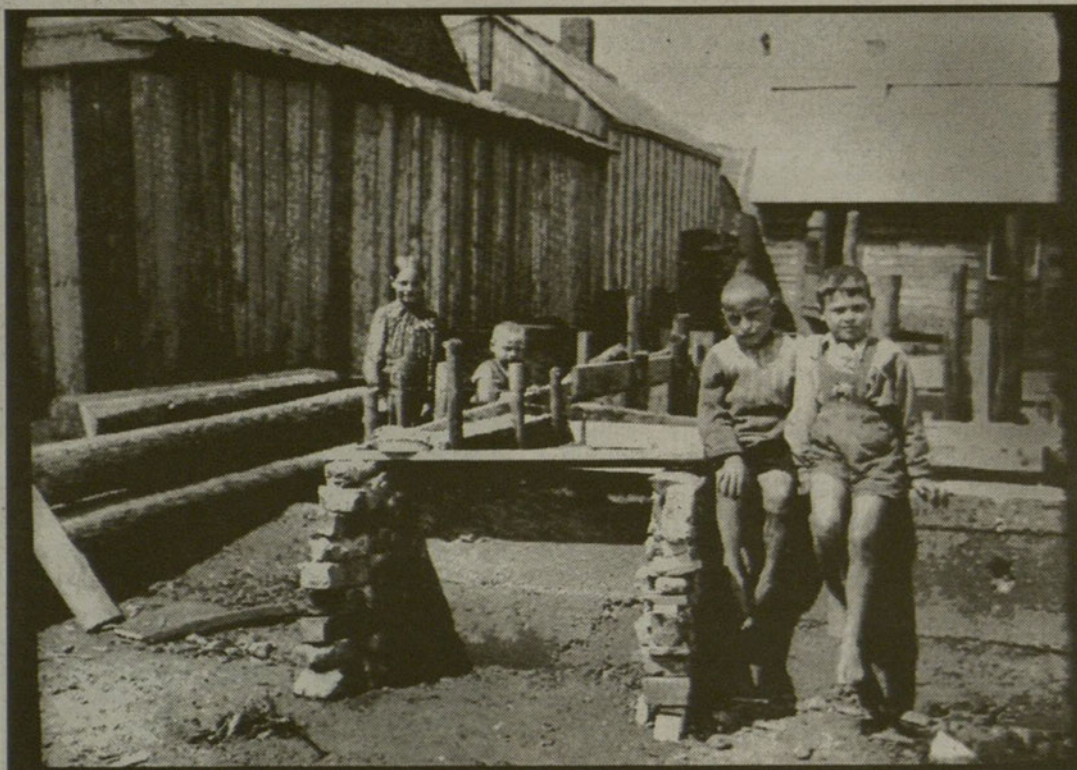
Kas konkrečiai romane yra Mėlynbarzdis? Lietuvos Anastazo lietuvė žmona sakosi: „Aš esu Mėlynbarzdžio žmona lygintuvo nudegintu veidu“ (p. 12). Būdamą neįstikima savo vyrui, ji susilaukė „mažylio“ su rusu Anatoliju Kruglovu. Šis rusas „lydėjo“ ją kelionėje, o taip pat kurį laiką gyveno su ja ir vaikais. Lengvai supykintas jis lygintuvu apdegino jos veidą. Sadistas – ne tik užpykęs, bet ir kitko gėdžias lovoje. Bastūnas. Nežinia, kuo užsiėmė, bet buvo savo naudai saugiai įsitaisęs sovietų sistemoje.

Kuo romano Mėlynbarzdis panašus į sovietų sistemą, ar sovietų sistemos valdžią? Jam, kaip ir valdžiai, visi turi paklusti. Valdžia, kaip ir jis, naudoja jėgą, smurtą, terorą. Nepaklusę jo yra nubaudžiami. Sistemoje visi suvaromi į bandą – jei ne dėl ideologijos, tai bent iš baimės. Bandos vadovai – profesionalai veidmainiai: skelbia, kad siekia visų rojus, bet iš tikro siekia tik sau naudos. Veidmainingi vadai ir prisitaikėliai. Visur fasadas. Žmonės nuasmeninami, nužmoginami. Jie tampa sistemos aukomis.

Romano autorė daug kur juokiasi iš sovietų sistemos, bet ne iš Mėlynbarzdžio, nes jis skleidžia vien ledinį šurpą.

Romano intriga

Romanas susideda iš trijų Mėlynbarzdžio žiaurumo pasekmes patyrusiųjų asmenų sąmonės srauto: minčių, išgyvenimų, necenzūruotų pastabų sau, prisiminimų, sapnų, tikrų ir fantazijos sukurto vaizdų. Asmenų „pasakojimai“ keičiasi vienas po kito; pirma gan planingai, paskui iškrenta

Petras Velička. Iš ciklo „Laiko paženkliniai“.

mirusieji. Gale įsijungia dar vienas pusiau tai šeimai priklausęs – tai „mažylis“. Romane nesuminimi jų vardai. Kiekvienam asmeniui duotas pastovus numeris: save pavadinusi „Mėlynbarzdžio žmona“ trijų vaikų motina (1), jos sūnus (2), jos dukterė (3) ir „mažylis“ (4). Pirmųjų dviejų vaikų tėvas yra lietuvis Anastazas, o trečiojo („mažylio“) – rusas Anatolijus (Tolis) Kruglovas, motinos ir dukters vadinamas „Mėlynbarzdžiu“.

Motina (lietuvė, bet tuo metu gyvenanti Čornomaiske, Rusijoje) pasakoja savo išgyvenimą, kaip ji, įbridusi į upę, ėmė skęsti... skęsdama prisiminė, kaip supykęs Mėlynbarzdis lygintuvu jai nudegino veidą... nuskendusi buvo iš vandens ištraukta ir pašarvota laidotuvių komunistų kultūrnamos salėje. Nuskendimas vyko jos dviejų vaikų, berniukų, akivaizdoje. Vyresnysis perspėjo, kad upėje yra duobių, bet ji brido toliau... Vėliau pasakojimuose paaiškėja, kad tai buvo savižudybė... bet tą išvadą turi padaryti pats skaitytojas. Nei ji pati, nei niekas kitas to aiškiai nepasako. Ir pats skaitytojas turi nuspręsti ar pajusti, kaip jai buvo sunku ir net nebepakeliama gyventi.

Jos sūnus (2) irgi pasakoja. Jis buvo vos kelių metų, kai mama nusiskandino ir kai ją laidojo. Jo prisiminimai atskleidžia, kokia buvo mama: karsite ji keistai šypsojosi, gyvenime ji niekad nesišypsojo, bet gerdavo „degtinę lyg Egipto karalienės nuodus“, buvo „partinė“, susirinkimuose nuolat kalbėjo apie „šviesų rytojų“, o „vakarais pasakodavo klaikybes apie nukirstas galvas ir makaules“ (p. 15). Prisiminė rusą Tolį, gyvenusį su jais Čornomaiske, kuris mamai kalbant su vaikais lietuviškai, pykdavo ar „įtardavo, jog rezgame prieš jį sąmokslą“. Prisimena, kad Tolis šnekėdavo su ufonautais (vaiko fantazija ar Tolio nutolimas nuo realybės?). (Arba – *delirium tremens*, „baltoji karštinė“, alkoholio liga – *red. past.*)

Jos dukterė (3) yra trečioji pasakotoja, Ji liko Lietuvoje. Mama jos nepasiėmė tada, kai iš Lietuvos išvyko į Rusiją, nei nepasiėmė tėvas, kai su savo sena motina vyko Rusijon į nuskendusios žmonos laidotuves. Dukterė dalinosi savo išgyvenimais. Ji menkai paveikta motinos mirties (nes nuo jos „nutolusi“), bet aiškiai prisimena Mėlynbarzdį, kai jis gyveno su jais. Ji įtardavo jį užrakintame ir labai saugomame lagamine slepiant moterų sudžiovintas galvas. Mėlynbarzdis buvo jai pagrąsinęs: „Suneš nos, ubju“ („kyštelėsi nosį, užmušiu“).

Mėlynbarzdžio aukos

Moteris-žmona-motina. Bevardė moteris... taip ir sovietų sistemoje. Įstrigusi į nepasisekusią

santuoką. Vyras – alkoholikas, pasyvus, niekuo nesidomi. Moteris seniai nutarusi, kad jam nerūpi ne tik šeimos nariai (nei žmona, nei vaikai), bet nei jis pats sau. Tarp jų nėra nieko bendro. Jis tik skandina save alkoholyje. O yra priimtas į komunistų partiją, kaip paklusnus sistemai (jis pats tos sistemos auka). Moteris – nebeįsitenka savaime krašte. Ji irgi komunistė, bet nebemato perspektyvų Lietuvoje (vyro ir moters lygybę skelbinčioj sistemoj jos karjerai kliudo šie faktai: ji – išteklėjusi ir turi du vaikus). Ji atsiskiria nuo vyro ir išvyksta su mažu sūnumi į Rusiją, į Čornomaiską. Nors aktyvi komunistė, vis bando prasimušti ir už vyrų – komunistų viršininkų dėmesį „užmoka“ seksu, bet „neprasimuša“. Iš Mėlynbarzdžio tik susilaukia vaiko ir jo paties žiaurios leterės pėdsakų. Viso to nebepakeldama, ji tiesiog pasyviai pasiduoda tekančiai Juodajai upei... Mėlynbarzdžio ir sovietinės sistemos auka...

Sūnus. Lietuvos Anastazo ir jo žmonos lietuvės sūnus. Motina jį pasiima su savim į Rusiją. Be tėvo dėmesio, be jo paramos, be vyriško pavyzdžio, nepasitikiš savimi, nesaugus, nes ir motinos dėmesys visai kur kitur. Motinai uliavojant komunistų kultūrnamyje ir užsidarius kambary su kažkokiu vyru, jis verkdamas pabėga iš salės į lauką ir jam vaidenasi virš kultūrnamos spindinti raudona žvaigždė, kaip visagalė... ir viską lemianti.

Jis nebeatsigauna, nebeišsilaisvina iš tos baimės. Ji persekioja jį ir sekioja. Vis daugiau baimės apimtas. Nerodo iniciatyvos. Nieko nenori. Nesidomi gyvenimu. Nesugeba bendrauti su kitais. Neturi draugų. Vis menkėjantis ryšys su seserimi. Vienišas. Bastosi naktimis laukais, gainiojamas baimės ir vaizdinių. Turi eiti pas gydytoją. Patalpinamas psichiatrinėje. Išleidžiamas. Negerėja. Pasikaria.

Patėvio Mėlynbarzdžio auka, nuo kurio slėpdavosi po lova.

Dukterė. Dukterė pasirenka kitą kelią. Ji veikli. Aktyvistė, pionierė – iš idėjos. Veikia mokykloje, vaidina saviveiklos teatre. Pasijunta sugebanči rašyti. Pasiseka įstoti į universitetą. Iš tėviškos persikelia į Vilnių. Baigia universitetą. Pirma knyga kritikų sutinkama gan palankiai. Paklaidžiojusi su kitais, susiranda gyvenimo draugą. Susilaukia dviejų vaikų. Vyras nuperka nedidelį namą šeimai. Ateitis šviesėja.

Galėtų, rodos, būti laiminga. Bet štai atskleidžia namų kasdienybę. Ją nervina vaikai. Vyras – šaltas, jokio artimo ryšio.

Irenos Milkevičiūtės ir „Vaivoros“ koncertas Detroite

STASYS SLIŽYS

Ši vertą dėmesio koncertą suorganizavo JAV LB Krašto valdyba, o Detroite lietuvių telkiniui suruošė Wayne State University Lietuvių kambario komitetas. Koncertas įvyko 2009 m. spalio 11 d. 1 val. p. p. Dievo Apvaizdos lietuvių parapijos Kultūriniam centre, Southfield, MI. Prieš koncertą komiteto pirmininkas Algis Kaunelis motyvuotai papasakojo apie kambario atnaujinimo projektą, kurį įgyvendinant yra renkamos aukos. Šio koncerto pelnas taip pat bus skirtas finansinei Kambario paramai. Visiems suprantama, kad Lietuvių kambarys yra kilnus studentų ir Detroito telkinio pasididžiavimas, mūsų tautos istorinė ir kultūrinė savigarba.

Koncertas pradėtas V. Juozapaičio „Maldos sparnais“, kurį atliko laureatas – lietuvių liaudies instrumentų ansamblis „Vaivora“, nuteikdamas auditoriją rimčiai ir susimąstymui. Solistė Irena Milkevičiūtė liaudies dainomis „Tykiai, tykiai Nemunėlis teka“, „Ne margi sakalėliai“ ir „Plaukia antela“ lyg ir pratęsė nusiteikimą maldai. Dainos nuskambėjo kaip gili ir brangi lietuvių sielos atgaiva, kurioje glūdi mūsų tautos kilni pasaulėžiūra. Visi jautėme, kad tai buvo solistės, kuri atvyko iš ten, kur tykiai, tykiai Nemunėlis teka, pasisveikinimas su mumis.

A. Kačanausko „Du preliudus“ atliko kanklių trio. Šių instrumentų skambesys prilygo dangiškajam „Voix Celeste“ skambėjimui, ypač pirmosios kanklės vedama melodija, kurią atliko ansamblio vadovė Lina Naikelienė. B. Dvariono „Elegiją“ solo birbyne atliko Eugenijus Čiplys, akompanuojant kanklėmis. Verta priminti, kad šie muzikai pelnytai pripažinti laureatai: jų atlikti kūriniai ir akompanimentas tiek techniškai, tiek meniškai buvo be priekaištų. Koncerto pirmosios dalies pabaigai Milkevičiūtė atliko Balio Dvariono „Žvaigždutę“ ir Dalios ariją. Šiuos kūrinius atlikdama solistė meniškai parodė savo gabumus vokalui sukurti koncertinį charakterį. Įvairių intervalų slinktyje ji puikiai valdė šuolius ir lengvai pasiekė kulminacines viršūnes su tvirtai ir galantiškai skambančiu tembru.

Antroji koncerto dalis pradėta E. Balsio „Scherzo“, kurį atliko instrumentų ansamblis „Vaivora“, vadovaujamas Lietuvos muzikos akademijos profesorės Linos Naikelienės. Šis kūrinys pasižymėjo gyva ir lengvo pobūdžio nuotaika. Nepamirštinas B. Dvariono koncertas smuikui, kurio transkripciją birbynei solo atliko Algirdas Jedemskij. Čia verta pristatyti iki šiol nepaminėtas ansamblio atlikėjas Aistę Bružaitę (antrosios kanklės) ir Aušrą Juškevičienę (bosinės kanklės).

Giacomo Puccini Toskos arija yra nelemto

Solistė Irena Milkevičiūtė su „Vaivora“: vadovė Lina Naikelienė, Algirdas Jedemskij, Aistė Bružaitė, Aušra Juškevičienė ir Eugenijus Čiplys.

Jono Urbono nuotraukos

Solistė Irena Milkevičiūtė.

gyvenimo malda prieš mirtį. Siekiant pateisinti žodinę prasmę, muzikinė išraiška čia turi daug vokalui nepatogių slinkčių, šuolių, staigių perėjimų ir dinaminių pasikeitimų, kurie solistei gali sukelti muzikinės interpretacijos problemų. Negana to, solistė Irena Milkevičiūtė mūsų salėje turėjo prisitaikyti prie esamų sąlygų dėl vokalo generuojančios ir rezonuojančios veiklos. Tenka tik džiaugtis, kad Milkevičiūtė turi tuos gerus solisto privalumus, todėl tobulai atliko ir, tvirtai pozicijai pasirodusi, tęsė dramatinę muzikinę išraišką pagal maldos žodžius: „Viešpatie, kodėl šią skausmo valandą palieki mane?“ Tai buvo paskutinieji maldos kulminacijos žodžiai, kurių paskutinis aukščiausias „kodėl“ nuskambėjo su skausmu tvirtai ir didingai.

Iš G. Verdi operos „Likimo galia“ solistei teko atlikti Leonoros maldą, kai ši įšventinama į vie-

nuoles. Čia vykusiai atlikti perėjimai iš fortissimo į pianissimo vaizdavo balsą, skriejantį į aukštį ir grįžtantį atgal į žemę su švelniu ir teigiamu atsakymu. V. Bellini Normos kavatiną iš operos „Norma“ solistė atliko labai jautriai, galima net prielaida, jog tekstas labai atitiko buvusią Lietuvos padėtį. Štai tie žodžiai: „Mano Dieve, Tu vėl žėruoji mūsų šalį, tu apsaugai ir globoji, duoki, Dieve, mums kantrybės, saugok šalį, skleisk taurę, leisk iškirsti sunkų laiką, ir apsaugok mus nuo priešų visų.“ V. Chiara „La Spagnola“, atliktas Milkevičiūtės, suteikė klausytojams jaukią atgaivą, kūrinyje valso taktą ir koncertiniu balsu visus išjudino sūkuriam jūdiesiui. M. Noviko „Putina“ ir „Gera“ atliko ansamblis „Vaivora“. Kūrinį orkestravo Algis Kirilauskas, sugrupavęs dainas ir suteikęs joms džiazo charakterį.

Koncertas baigtas J. Tallat-Kelpšos „Mano sielų šiandien šventė“. Solistė Milkevičiūtė šį kūrinį pasirinko pagal savo dabartinę sielos būseną. Dainos muzikinėje interpretacijoje buvo jaučiamos pastangos žodinę prasmę sujungti su muzikine išraiška, todėl daina ištisai skambėjo suprantamu tekstu ir patrauklia muzika. Be abejonų, ji paliko estetinį atgarsį klausytojų sąmonėje, nes daugelis juto solistės emocijas ir ekspresiją. Vokalo vingiuose, o ypač kulminacijose ir finale, balsas skambėjo operine maniera, su didinga jėga ir pilnutiniu žavesiu.

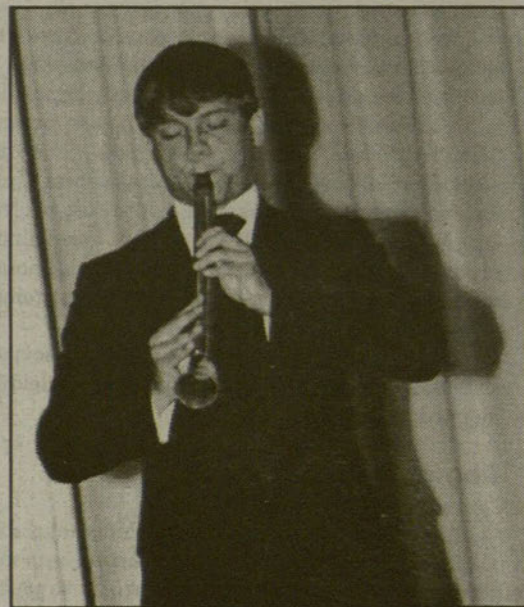
Baigiant koncerto apžvalgą, reikia priminti, kad tenka tik stebėtis orkestro atliktais kūriniais ir akompanimentu solistei. Komplikuotai orkestruotei parašyti vadovavo ansamblio vadovė profesorė Lina Naikelienė ir operos solistė Irena Milkevičiūtė. Visiems menininkams linkiu sėkmingai skleisti sveiką ir gerą muziką išeivijos lietuviams ir laimingai sugrįžti į Lietuvą. □

Aistė Bružaitė.

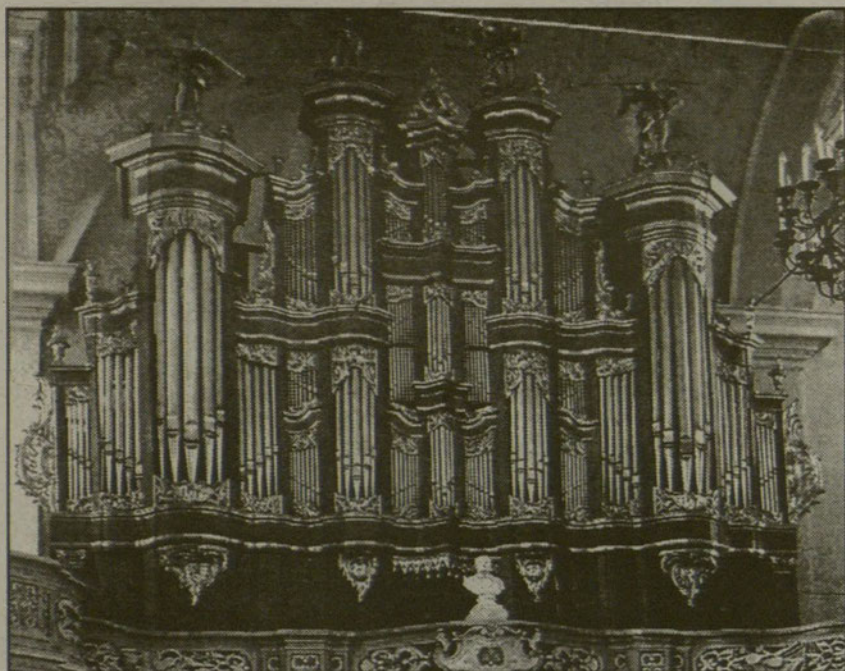

Eugenijus Čiplys.

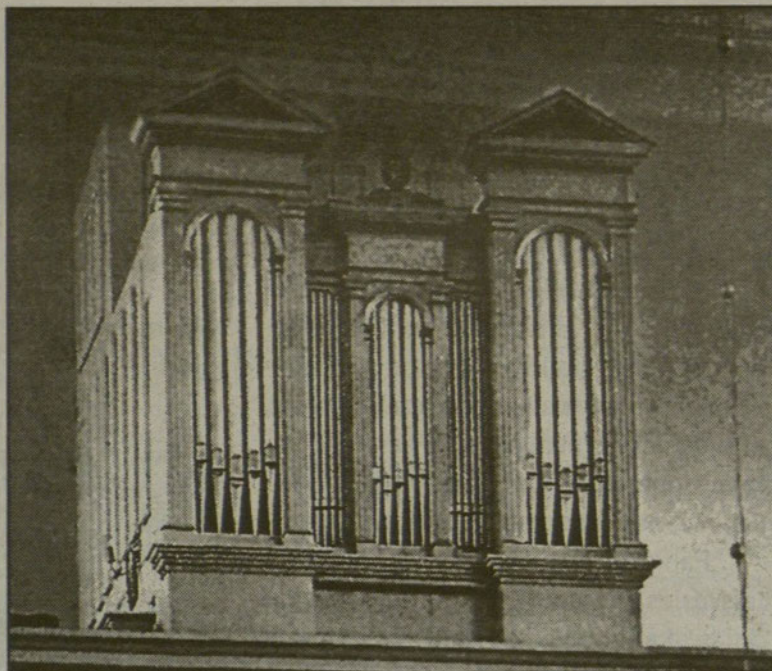

Algirdas Jedemskij.

Vargonai ir jų meistrai

Šv. Jono Krikštytojo ir šv. Jono Apaštalo bei Evangelisto bažnyčia Vilniuje. Vargonų prospektas (fasadas) istorinis, 1971 m. įrašytas į paminklinių vargonų sąrašą. 1983–2000, UAB Vilniaus vargonų dirbtuvė.

Taujėnų Šv. Kryžiaus išaukštinimo bažnyčia (Ukmergės dekanatas, Kauno arkivyskupija). 1900 m. vargonus pastatė žinomas vargonų meistras Juozapas Radavičius.

ALDONA ŽEMAITYTĖ

Katalikų ir protestantų bažnyčiose vargonai yra neatskiriama Bažnyčios gyvenimo dalis. Tikintieji maldininkai, pastoviai dalyvaujantys Mišiose ir kitose bažnytinėse apeigose, neišsivaizduoja bažnyčios be vargonų. Tai būtų neįgalinant bažnyčia be Dievo. Ir sekuliariame pasaulyje vargonai taipogi užima vis svarbesnę vietą. Išstius amžius nuo mažo kūdikio iki žilo senelio, nuo krikštyno iki laidotuvių žmogų lydi iškilminga, graudi, sopulinga arba pakylėtai džiugi vargonų muzika. Ne veltui vargonininkas ir vargonų statytojas bei restauratorius, muzikologas ir pedagogas Rimantas Gučas savo kapitalinėje knygoje „Lietuvos vargonai“, išleistoje 2009 metų vasarą, rašo tokius įsimintinus žodžius: „Vargonų skambesys yra bendruomenės balsas. Per šimtmečius skambėdami ne tik didžiųjų Europos miestų katedrose, bet ir atokiausių kaimų bažnyčiose, jie tapo žmonių dvasinio gyvenimo dalimi, tam tikra estetinė norma ir savitišku gyvenimo pastovumo simboliu. Pagrįstai sakoma, kad Europos kultūros šaknys glūdi kaimo bažnyčiose, prie vargonų.“

R. Gučas Lietuvos konservatoriją (dabar Lietuvos muzikos ir teatro akademiją) baigė 1965 metais ir iškart, dirbdamas Lietuvos dailės muziejaus Teatro ir muzikos skyriuje, pradėjo domėtis vargonais. Nuo 1967 m. su vargonais jis nesiskiria štai jau keturis dešimtmečius. Rengdamas Lietuvos vargonų apskaitą ir aprašydamas didžiąją dalį Lietuvos bažnyčių vargonų, jis sudarė pirmąjį Lietuvos paminklinių vargonų sąrašą. Tada buvo dar gūdus sovietmetis – 1971 metai. Turėjo praeiti tie keturi dešimtmečiai, kad visi, besidomintys vargonų muzika ir vargonų statybos istorija, sulauktų kone 600 puslapių knygos „Lietuvos vargonai“, kukliai pavadintos katalogu. Šimtas puslapių skirta vargonų ir jų statytojų istorinei apžvalgai, kitoje knygos dalyje suregistruoti paminkliniai ir nauji Lietuvos bažnyčių vargonai. Tas registras nėra sausi duomenys, jis atskleidžia dramatišką mūsų bažnyčių statybos panoramą – griovimus, atstatymus ir iš naujo pastatymus; drauge tai yra ir vargonų bei jų meistrų istorija. Manau, kad knyga duomenų įvairovę ir preciziką bus įdomi ne tik vargonų meno ar statybos specialistams, bet ir visiems Lietuvos kultūros istorija suinteresuotiems žmonėms.

Vizualiniu (dizaino) požiūriu knyga parengta be priekaištų. Tekstinė knygos dalis, kurioje telpa literatūros apie vargonų istorijos tyrinėtojus ap-

žvalga ir vargonų statybos Lietuvoje istorija (pastaroji dalis čia pat pateikta anglų ir vokiečių kalbomis), taip pat trumpas skyrelis apie vargonų paminklosaugą Lietuvoje, kaip jau minėjau, užima maždaug penktadalį. Šaltiniai, kuriais naudojasi autorius, nurodyti teksto viduje, tad, skaitytojų patogumui, nuorodos – išnašos skaitomos kiekvieno puslapio gale. Knygos gale – autoriaus panaudotos literatūros sąrašas, asmenvardžių ir vargonų įmonių rodyklė, vietovardžių rodyklė. Na, o keliuose šimtuose katalogo puslapių glaustai ir preciziškai pateikti išsamūs duomenys apie konkrečias bažnyčias, jų vargonus, nurodant jų meistrų pavardes. Pagal abėcėlę, nuo A iki Ž, suregistruotos didžiųjų Lietuvos miestų ir mažų bažnytkaimių vargonų istorijos: šalia vargonų prospektų (fasadų) nuotraukos pateikta vargonų charakteristika (manualai, traktūros, oro skirstymo dėžės, grietėklos, dūplės). Papildomą vertę knygai pelno glausta pačios bažnyčios istorija. Dar pridėdami šaltiniai, nurodantys, iš kokio šaltinio autorius naudojosi pateiktą medžiagą.

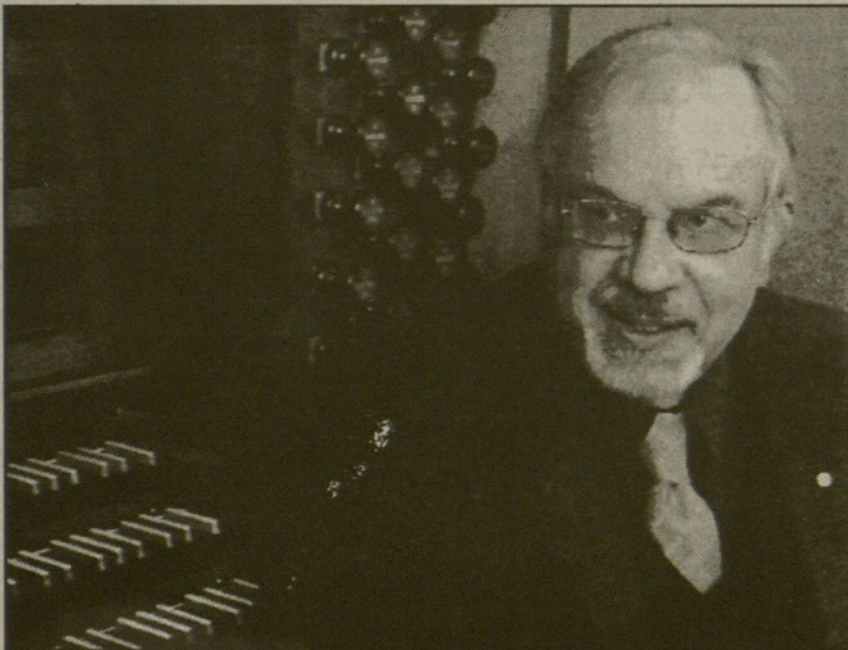
Rimantas Gučas įveda skaitytoją, – pabrėžiu, kad ne tik specialistą – į nepažįstamą, įdomų vargonų pasaulį. Puslapis po puslapio skleidžiasi Lietuvos vargonų istorija net mažiausiuose kaimuose, kur stovėjo ar stovi tos vietovės akcentas bažnyčia, turinti dvi didžiausias prasmines ir paminklines vertybes: altorių savo apsidėje ir į jį žiūrinčius vargonus, įrengtus virš įėjimo, chore. Anot knygos autoriaus, vargonai yra meninis ir dvasinis altoriaus atspindys. Besigilinant į dešimtis vargonų statytojų pavardžių, į metų seką, keitusią bažnyčių išvaizdą, pro akis nespaltvotose (o tai šiais laikais irgi didelė vertybė), lyg specialiai sidiabriska laiko patina padengtose nuotraukose slenka miniatiūriškai šventovių architektūros fasadus atkartojantys vargonų prospektai: barokiniai, neogotikiniai,

klasikistiniai, eklektiški... Nuotraukas spaudai rūpestingai parengė Dalia Toliušienė.

Katalogas pateikia vaizdą, kokios senos yra mūsų kaimų bažnyčios ir bažnytelės: iš XVI a., kaip, tarkim, Užuguostyje (Prienų rajonas), kur pirmoji bažnyčia pastatyta dar prieš 1495 metus. Bažnyčios būdavo išplėšiamos, sudeginamos, suniokojamos, bet ir vėl atstatomos, puošiamos naujais interjero elementais, taigi ir architektūriniu bei techninės įrangos požiūriu turtingesniais vargonais. Keičiantis amžiams, kito ir vargonų statybos mados, keisdamos vargonų architektūrą ir techninę įrangą.

Paminklosaugininkui R. Gučiui labiausiai rūpi paminkliniai vargonai, kuriems daugiausia dėmesio jis skyrė nuo pat jaunystės. Šios knygos autorius yra publikavęs daug straipsnių įvairioje mokslinėje ir populiariojoje literatūroje ne tik apie vargonų istoriją ir statybą, bet ir muzikinio folkloro bei muzikos istorijos temomis. Jis ne tik dalyvauja tarptautinėse mokslinėse konferencijose, bet ir pats tokias konferencijas bei seminarus organizuoja Vilniuje, turi aukščiausios kategorijos vargonų restauravimo technologo kvalifikaciją. Dar sovietmečiu (1972 m.) R. Gučas prie Respublikinio kultūros paminklų restauravimo tresto įkūrė vargonų restauravimo dirbtuvę, kuri Nepriklausomybės metais perorganizuota į UAB Vilniaus vargonų dirbtuvę.

Nukelta į 8 psl.

Rimantas Gučas.

Azartas gyventi stipresnis už ligą

RASA PAKALKIENĖ

Jūs neįsivaizduojate, kaip gera, kai liga iškeliauja", – džiaugėsi 59 metų Amerikos lietuvė, poetė Eglė Juodvalkė. Ji visada buvo azartiška, šiek tiek neklaužada, nenukabindavo nosies ir nesitaikstė su negalia. Diabetu E. Juodvalkė susirgo būdama penkerių, bet prieš metus penkerius po kasos persodinimo operacijos pagaliau pasijuto išsivadavusi nuo šios sveikatą ėdusios ligos.

„Pamenu, kaip sovietiniais laikais per 'Laisvosios Europos' radiją girdėdavau: 'Žinias skaitė Eglė Juodvalkė'“, – mintimis į praeitį nuskriejo Žilvinas Beliauskas, Lietuvos grįžimo į tėvynę informacijos centro vadovas. Gavusi iš jo žinią, kad Vilniuje vieši poetė ir žurnalistė, kurios balsą ir aš atsimenu, nuskubėjau susitikti. Šnekučiomės gurguliuojamos arbatą su pienu. Apie cukraligę ir persodintus tris inkstus bei dvi kasas. Apie užsispyrėlės charakterį ir neramų gyvenimo būdą. Apie darbą dėl Lietuvos. Apie meilę Paryžiuje.

Meilė Paryžiuje

Iš pradžių papasakosiu apie meilę. Rugsėjį lietuvė poetė E. Juodvalkė ir lenkas prozininkas Henrykas Skwarczynskis šventė santuokos dvidešimtmetį. Ta proga jiedu viešėjo Australijoje.

1985-aisiais, kai gyveno Miunchene ir dirbo „Laisvosios Europos“ radijuje, E. Juodvalkė kartą nuvažiavo į Paryžių aplankyti draugės. Ši surengė vakarėlį. Susirinko įvairiatautė kompanija. Kai pasirodė paskutinis svečias, jį pamačiusi Eglė pasakė: „Labai gražus mežtinis.“ Pradėję bendrauti lietuvė ir tuo mežtiniu vilkintis lenkas Henrykas vienas nuo kito nebesitraukė – visą vakarą šnekučiavosi, šoko.

Norėdami geriau vienas kitą pažinti, jiedu pasakojė apie save. Eglė raportavo, kad serga diabetu, rašo poeziją ir leidžia knygas. Henrykas atitarė gerai tai suprantantis, nes sesuo ir jos vyras – gydytojai, pats anksčiau dirbo „Laisvosios Europos“ radijuje, taip pat yra rašytojas. Abu nemėgo komunistų, mat šie okupavo Lietuvą ir Lenkiją. Taigi pasirodė esą tarsi du į porą tinkantys batai. Po trejų metų draugystės Eglė ir Henrykas meilės mieste, kuriame susipažino, susituokė. „Amžiams panirau į jo akis“, – poetiškai meilę apibūdino lietuvė.

Mažoji neklaužada

E. Juodvalkės gyvenime šalia meilės ir poezijos – daug nepoetiškų dalykų, kuriuos sukėlė diabetas, kitaip vadinamas cukralige. Daugelį metų tekdavo nuolat leisti insuliną, gulėti ligoninėse.

Cukralige Eglė susirgo būdama penkerių. Mergaitėi sunku buvo susitaikyti su draudimais, atsiradusiais dėl ligos. Pašnekovė pasakojo apie vaikystėje krėstas šunybės. Ji taip norėdavo ko nors saldaus, kad nuo žemės pakeldavo kažkieno kramtytą gumą ir dėdavo į burną. Kai mama tą pamatė, mergaitė gavo pylos. Kiek paaugusi Eglė paslėpė skuosdavo į krautuvėlę – ten prisipirkdavo kramtomosios gumos ir šokoladukų. Tokiems pirkiniams centų rasdavo iškrausčiusi tėvų kišenes. Kartą mama pastebėjo, kur dukra nuėjusi. Kai mergaitė grįžo namo, turėjo pasiaiškinti.

Tėvas pagrasino už vagystę išsiųsti į pataisos namus. Ir paaiškino, kad Eglė nežinanti, ką daro: jei valgys saldumynus, tiesiog mirs. Tada 10 metų mergaitėi noras vagiliauti bei gudrauti praėjo.

Gyvenimo grafikas

Dar paaugusi Eglė rado kitą išeitį: „Nusprendžiau, kad turint tokią ligą galima daryti viską, tik reikia žinoti, kiek insulino susileisti.“ Joks gydytojas to nepasakė, ji pati išsiaiškino, tikrindama, kiek reikės vaistų suvalgius tą ar aną. Su spalvotais rašikliais braižydavo mėnesio grafikus, juose žymėdavo, ką dariusi.

Vis dėlto liga vis paūmėdavo, ir Eglė patekdavo į ligoninę. Kai jai buvo 29-eri, gydytojas pasakė, kad vėliausiai po trejų metų reikės persodinti inkstą. Organas ištarnavo ilgiau, operacija buvo atlikta po ketverių metų.

Ir vėliau vis baigdavosi kokio nors organo „galiojimo laikas“, tad vėl tekdavo gultis ant operacinio stalo. Prieš penkerius metus buvo persodinti iškart inkstas ir kasa. Ir cukraligės tiesiog nebėliko. „Nuo tada gyvenimas pasikeitė neapsakomai“, – tvirtino moteris.

Pastarąjį kartą E. Juodvalkė operuota prieš dvejus metus. Kol laukė inksto, jai beveik dvejus metus buvo atliekama dializė. „Tuo metu nieko negalėjau daryti, trūko jėgų. Net knygos nepajėgdavau nulaikyti ir skaityti. Televizoriaus žiūrėti nenorėjau. Per tuos dvejus metus parašiau tik du eilėraščius“, – sunkiausią laikotarpį prisiminė pašnekovė. Dabar, kaip pati sako, turėdama naują inkstą, ji vėl gali kurti.

Organai – it nauji baldai

„Kartkartėmis jūs vis paremontuojama“, – juokiasi, klausydama, kaip ramiai E. Juodvalkė pasakoja dramatiškas gyvenimo istorijas. „Taip, naujų baldų atsiranda“, – nusišypsojo pašnekovė.

Garsiai svarsčiau, kad tokias bėdas išgyvenantis kitas žmogus pasidarytų niurzglys. Galbūt imtų pyktis, kodėl aplinkiniai sveiki, o jis – ligotas. „Visada žinojau, kad nepasiduosiu. Jei visą dieną sėdėčiau ir galvočiau apie tai, kodėl sergu šia liga, negyvenčiau. Esu optimistė, žinau, kad kai nutinka kas nors blogo, atsiranda ir kai kas gero, tik reikia tą jausti ir matyti, – teigė E. Juodvalkė. – Apskritai į gyvenimą reikia žiūrėti šviesiomis akimis. Dar manau, kad charakteriu esu panaši į tėvą, todėl gerai supratau jo žodžius: su liga reikia susigyventi.“

Lietuva – pilka ir grėsminga

Kad ir kas būtų, E. Juodvalkė gyveno azartiškai ir cukraligę tam negalėjo sutrukdyti. „Nesu namisėda“ – taip pavadintas ir vienas mano eilėraščių“, – tvirtino pašnekovė.

JAV gimusi ir augusi Eglė, kai buvo 19 metų, nusprendė pamatyti Europą. Po Senąjį žemyną su broliu Uosiu ir jo drauge keliavo autostopu – stabdydami mašinas ir prašydami pavėžėti. Nakvynės jaunuoliai apsidavė pas tuose kraštuose gyvenančius lietuvius.

Amerikos lietuvė taip pat norėjo aplankyti tėvų gimtąjį kraštą – ir šie padovanojo dukrai tokią kelionę. 1975 metais per penkių dienų viešnagę sovietinėje Lietuvoje E. Juodvalkė patyrė viską, apie

ką buvo girdėjusi ar skaičiusi: KGB agentų sekimą, žmonių baimę viešai kalbėti, ką galvoja, pilką ir skurdų gyvenimą.

Visa tai, ką E. Juodvalkė pamatė okupuotoje Lietuvoje, pravertė vėlesniam darbui. Baigusi bakalauro studijas Čikagos universitete, iš pradžių pusę metų ji dirbo „Laisvės“ radijuje Niujorke, vėliau net du dešimtmečius – „Laisvosios Europos“ radijuje Miunchene. Pati rengdavo pranešimus ir juos skaitydavo eterį. 25 metų Eglė Vokietijoje atsikūrė nemokėdama vokiečių kalbos, bet tai buvo nesvarbu. Merginai atrodė, kad visas pasaulis priklauso jai. Taip ir buvo – lietuvė dirbo ir daug keliavo. Eglei ypač

patiko Graikija, ten lankydavosi turbūt dažniausiai. Be lietuvių ir anglų, dabar ji puikiai moka vokiečių bei graikų kalbas.

Kai Lietuva atkūrė nepriklausomybę, E. Juodvalkė svarstė: „Kas man buvo svarbu? Kad Lietuva būtų laisva. Dabar ji laisva. Tad mano darbas baigtas.“ Tada moteris grįžo į Ameriką.

Namai čia ir ten

Eglė ir Henrykas gyvena Čikagos priemiestyje, ten kaimynystėje yra gal keletas lietuvių. Šio Amerikos miesto lietuvių bendruomenė nemaža, bet anksčiau jie gyveno labiau susitelkę. „Kadaise Čikagoje buvo kvartalai, kuriuose su kiekvienu praeivių galėdavai pasisveikinti lietuviškai, – prisiminė pašnekovė. – Tai buvo rojus.“

Dabar poetė lietuvių kalba gali džiaugtis Vilniuje. Į Lietuvą ji atvažiuoja dažnai. Sostinės centre turi butą, pro kurio langus atsiveria panoraminis vaizdas į Nerios upę ir Žvėryną. „Norėjau turėti nuosavą gabalėlį Lietuvos, kad galėčiau jaustis esanti savo žemėje ir namie, – šypsojosi E. Juodvalkė. – Taigi prieš 7 metus nusipirkau šį butą.“ Tame jaukiame būste mudvi kalbėdamos ir gurguliuojame arbatą su pienu.

E. Juodvalkė vis svarsto, gal apskritai persikelti gyventi Lietuvon, bet sulaiko sveikatos bėdos. Kaip juokavome, tada kartu atkeliauti turėtų Čikagos universiteto gydytojai, kurie puikiai pažįsta lietuvių ir gerai žino visas jos problemas. Vis dėlto sutuoktiniai Eglė ir Henrykas kitamet norėtų Lietuvoje praleisti net penkis mėnesius – nuo pavasario iki rudens. Poetei gera tėvų krašte. Apie save ir panašaus likimo lietuvius E. Juodvalkė pasakė perfrazuodama žymų išeivijos rašytoją Marių Katiliškį: „Neišėjusiems sugrįžti.“

Trumpai

- Sausio 28 dieną E. Juodvalkei sukaks 60 metų. Jubiliejų ji švęs Amerikoje. „Didelio 'balius'“ nebus, nesame tokių mėgėjų. Pasikviečiame porą draugų, pasišnekame, pavalgome, pageriame, ir viskas“, – pasakojo poetė.

- E. Juodvalkė yra išleidusi eilėraščių rinkinius „Jei tu paliesi mane“ (1972 metai, Čikaga), „Pas ką žiedas žydi“ (1983 metai, Čikaga), „Mnemosinės vėrinys“ (1996 metai, Vilnius), autobiografinę knygą „Cukraus kalnas, arba Lietuvos cukrinukės nuotykių Amerikoje ir kitose egzotiškose šalyse“ (2000 metai, Vilnius), eilėraščių rinkinį „Veidrodis ir tuštuma“ (2002-iejį, Vilnius). Šiuo metu rašo iškart tris knygas – vieną poezijos ir dvi prozas.

- Vyras H. Skwarczynskis yra parašęs 9 prozas knygas.

- Arizonoje, JAV, gyvenantis Eglės brolis Uosis – savo įmonę turėjęs fotografas, vėliau kūręs drabužių dizainą, pasitaroju metu – juvelyrinis dirbinius.

„Lietuvos žinios“, 2009 spalio 24 d.

„Dėkingas už tavo atsidėjimą ir širdį gerą“

ANELE BUTKUVIENĖ

(Pabaiga. Pradžia 2009-10-31 „Kultūroje“)

Bendro gyvenimo metai

Kai jaunieji grįžo į Panevėžį, jie kūrė ateities planus. Rudenį abu važiuos mokytis – Julija į Charkovą laikyti egzaminų universitete, Jonas grįš į Leipcigą. Žmonai kėlė nerimą vyro sveikata, ir ji įkalbėjo Joną nueiti pas gydytoją. Parėjo su nuosprendžiu – pažengusi džiopa. Buvo nuspręsta, kad Jonas važiuos į Ciurichą, kur geresnis klimatas, ten jis pasveiks ir galės mokytis. Rugsėjo pabaigoje Julija išvažiavo į Charkovą, o po mėnesio į Ciurichą išvažiavo Jonas. „Išsiskyrėm su baime, su skausmu, patys nesuprasdami, kas mūsų laukia“, – rašė Julija. 1904 metų rudenį ateitis atrodė bauginanti, bet ne tragiška.

Ciuriche Jono sveikata labai pablogėjo. 1905 metų pradžioje jis parašė žmonai, kad nori grįžti į Lietuvą. Julija, tik ką išlaikiusi egzaminus Charkovo universitete, pasiskolinusi pinigų, skubiai išvažiavo į Ciurichą. „Tai buvo vasario mėnėsis. Universiteto jau nebelankė, neturėjo jėgų. Radau gyvenantį ketvirtame aukšte, palėpėje, su temperatūra virš 38 laipsnių. Pasamdžiau gerą kambarį su terasa. Mityba pagėrėjo, nuotaika taipogi. Greitu laiku atsirado 'Laimės žiburys'. Iš pakilimo prie darbo atsirado dainelė rytais. Sveikata taisėsi po truputi. Temperatūra apsislojo, pradėjo kiek žemėti. Galėjome išgyventi iki gegužės. Buvome net užlipę vargais negalais ant Uetlibergo. Ypatingas varpų gaudimas, buvo tai sekmadienis, visos bažnyčios skambino. Debesys kunkuliuoja, o virš mūsų dangus mėlynas, mėlynas“, – taip apie Ciuriche praleistas dienas rašė Biliūnienė. Šiame mieste Biliūnas parašė savo apsakymus „Nemunu“, „Vagis“, „Kliudžiau“, „Tikėjimas“.

Iš Šveicarijos į Lietuvą Julija ir Jonas grįžo 1905 metų gegužę. Vasaros mėnėsis rašytojas pragyveno Rozalime, žmonos rūpestingai lankomas, nes Biliūnienė Panevėžyje dirbo. Kitokių lėšų pragyventi ir gydytis nebuvo, tik kuklios Julijos pajamos. Artėjo lietuviškas ruduo su darganomis, persmelkiančiais vėjais. Ligoninui pasilikti Lietuvoje buvo pražūtinga. Biliūnienė konsultavosi su garsiais Vilniaus gydytojais, ir šie patarė važiuoti į Lenkijos kurortą Zakopanę. Biliūnas išvažiavo vienas, Julija liko Lietuvoje, Kaune atidarė dantistės kabinetą.

Apsigyveno rašytojas neturtingiems ligoniams skirtos sanatorijoje, kurioje gyvenimo ir gydymo sąlygos buvo prastos. Per porą gydymosi mėnesių Jono būklė labai pablogėjo. Sanatorijos gydytojas parašė žmonai, kad „patariu Tamstai kuo greičiausiai vežti namo, kad suskubtų dar į namus sugrįžti“. Julija iš nevilties nežinojo, ką daryti, pinigų nebuvo, nes visas nedidelės pajamos siųsdavo vyro gydymui, o dar reikėjo gauti užsienio pasą. Įvyko tiesiog stebuklas. Sužinojęs apie jos nelaimę, už vizitą keleriopai didesnę sumą sumokėjo pacientas, tų pinigų pakako kelionei. Retą caro valdininkui žmoniškumą parodė gubernatorius Piotras Veriovinas, nes moteris užsienio pasą gavo per kelias valandas.

Išskubėjo Julija į Zakopanę net nepasiėmusi jokio bagažo, svarbiausia jai buvo kiek galima greičiau nuvykti pas vyrą. Jos pastangų dėka ligonio savijauta labai pagerėjo, po kelių savaitių temperatūra krito, gydytojas net stebėjosi tokio mis permainingomis. Pati Julija badmiriavo, kiekvieną kapeiką taupydama Jono gydymui, kol gatvėje vos nenuolpo. Tada suprato, kad taip elgtis negalima, nes kai ji pasiligos, kas slaugys vyrą? Pagerė-

jus sveikatai, Biliūnas pajuto kūrybinių jėgų atplūdį, parašė apsakymus „Jonukas“, „Lazda“, „Piestupys“, „Ubagas“.

1906 metų pavasarį Biliūnai grįžo į Lietuvą. Julija toliau tęsė savo darbą Kaune, o Jonui surado butą Kačerginėje, pušyne, kur grynas, džiovininkui tinkamas oras. Vasara Kačerginėje buvo kūrybinga. Biliūnas parašė „Svečius“, „Abejojimą“, „Brisiaus galą“, „Vieną rudens dieną“. Čia gimė sumanymas parašyti „Liūdną pasaką“. Apie tai liudija žmona: „Vieną pavakare guli pušyne Jonas, traukia pušų kvapą, gėrėsi jaunomis pušaitėmis. Girdi, kažkas sunkiais žingsniais žygiuoja. Prisiartino dūsaudama senutėlė, paklausė: 'Ar nematei mano Petriuko?' Nukiūtino toliau. Jonui tas paklausimas kaip strėlė į širdį paleido. Ko jinai ieško: vyro ar sūnaus? Kas tas tragiškai žuvis? Užsimezgė mintis parašyti apie tą moteriškę.“

Graži, šilta vasara Lietuvoje baigėsi. Julija su vyru vėl pasiryžo važiuoti į Zakopanę. Kadangi negavo pasiskolinti pinigų, pasiėmė su savim visus dantų gydytojos darbui reikalingus įrankius. Tai

gusiam ranką paduodi... Dėkingas už Tavo atsidėjimą ir širdį gerą, aš nors apsakymėlius Tau rašysiu. Klausyk!.. Jeigu patiks Tau ir gyvas būsiu, – ir daugiau papasakosiu.“

Ir paskutinioji Jono Biliūno gyvenimo diena – 1907 metų gruodžio 8-oji – buvo apgaubta žmonos Julijos meilės ir rūpestio. Iš pat ryto Jonas buvo labai geros nuotaikos, dainavo, juokavo. Paprašė, kad neužgaidytų darydama pietus, nes norįs daugiau pasikalbėti, išsipasakoti. Atsiminė visą savo gyvenimą, daug pasakojo apie vaikystę. Jono paprašyta Julija padėjo jam ant lovos knygas: Geothę, Mickevičių, Šv. Raštą, indų legendas. Po pietų jam pakilo temperatūra, ir moteris nubėgo į vaistinę vaistų. Bėgo atgal nerimaudama, kamuoja blogos nuojautos. Vyras ją suramino, tik pasakė, kad jaučiasi pavargęs ir nori sukaupti jėgų rytdienos darbams. Prieš miegą Julija kelis kartus atsisveikino, vis grįždama į Jono kambarį. Julija atsiminimuose rašė: „Užgesinau žvakę, pastačiau skambutį, išėjau, dar pažvelgiau, toks liūdnas, susirūpinęs, kažkur, rodos, grimzta, greičiau pasaki-

kus, keliauna. Su kūryba, darbo planais kopija prie gyvenimo kraterio [...]. Nuėjusi į savo kambarį pradėjau verkti. Ko aš pati nežinau. Atsiguliau, nurimau, negaliu užmigti. Pradėjau galvoti apie rytdieną, kaip jis pradės rašyti, galėsiu padėti. Nubundu, klausau ar mane nešaukia, neskambina. Tylu, ramu, tik nuo Gievento (kalnas Zakopanėje – A. B.) vėjas švilpia, užia, trupučiuką namų stogas traška. Drebulys krečia. Noriu eiti Jono pažiūrėti, galvoju, gal miega, galiu pažadinti. Žiūriu į laikrodį – antra valanda. Nuėjau ant pirmų galų tyliai, tyliai, klausau, miega, kvėpuoja. Atsargiai pasitraukiau į savo kambarį. Susirėčiau po antklode, kad sušilčiau. Užmigau. Kažkoks bilesys mane prižadino. Uždegiau žvakę, klausau – ramu, tylu, tik vėjas barbena

stiklus. Guliu, drebu, keltis bijau, žiūriu laikrodį – pusė penkių. Eisiu žiūrėti Jono. Žingsnį pirmyn, vėl atgal traukiuosi, galvoju – ramu, tyku, miega. Užminu ant skambučio, pakėlusiu nešu įstatyti prie Jono lovos. Žvelgiu – rankos nusvirusios, [...]. Žvakė išpuolė iš rankų. Tamsybė užviešpatavo...“

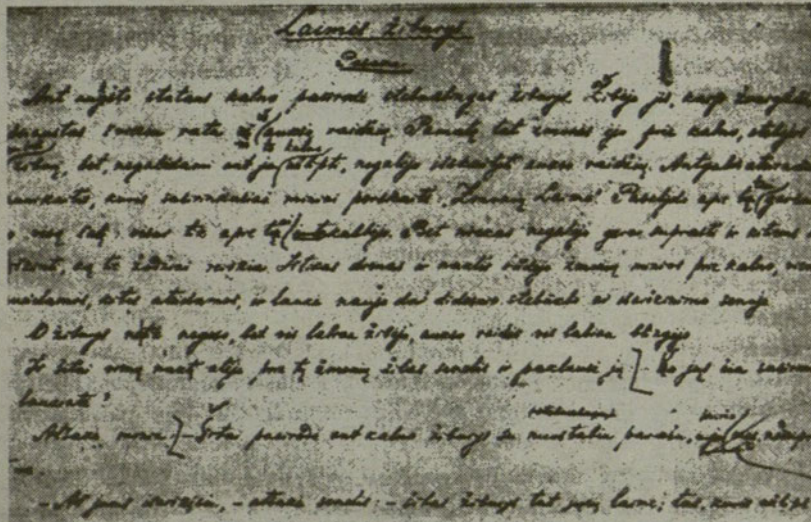
Palaidojo Julija savo vyrą Joną Biliūną Zakopanėje. Jo priešmirtinės valios „Kad numirsiu man' pakaskit/ Ant Šventosios upės kranto/ Kad matytų kapas sodžių/ Kūdikėlis kur užaugau;“ našlė neturėjo jokių galimybių įvykdyti. Rašytojo Jono Biliūno palaikai buvo pervežti iš Zakopanės ir perlaidoti Anykščiųose 1953 metais.

Po vyro netekties Julija išgyveno didelį sielvartą, ji net galvojo apie savižudybę. Sulaukė tik judviejų abiejų priesaika: tas, kuris liks gyvas, atiduos visas skolas. Julija šią priesaiką garbingai įvykdė. Ji išsaugojo rašytojo rankraščius, o 1913 metais Tilžėje Julijos pastangomis buvo išleista Jono Biliūno „Paveikslai, apysakos ir eilės“. Knygai įžanginį žodį parašė Augustinas Janulaitis.

Po kelerių metų Julija Biliūnienė išteikėjo už pedagogo Stasio Matijošaičio-Esmaičio. Santuokoje susilaukė dukters Meilės ir sūnaus Sauliaus. Mirė Julija Biliūnienė-Matijošaitienė 1978 metais. Palaidota Kaune, Petrašiūnų kapinėse.

Jos dukra – profesorė Meilė Matijošaitytė-Lukšienė – literatūrologė, kultūros istorikė, edukologė. Ji 1954–1955 metais parengė spaudai Jono Biliūno „Raštų“ dvi toms, 1956 metais išleido monografiją apie rašytoją. Profesorė parašė kelias monografijas iš Lietuvos švietimo istorijos, ji – viena iš tautinės mokyklos koncepcijos autorių.

(Neseniai visa Lietuva atsisveikino su šia iškilia asmenybe: profesorė Meilė Lukšienė iškeliavo Anapilin spalio 16 d. – red. past.) □

J. Biliūno „Laimės žiburio“ rankraštis.

buvo rizikingas sprendimas, nes Julija neturėjo Austrijos – Vengrijos (Krokuva jai tuo metu priklausė) pilietybės, leidimo verstis gydytojos praktika, negaliojo Rusijoje išduoti diplomai. Rugsejo mėnėsis paliekant Kauną abiejų nuotaika buvo liūdna. Žvelgdamas pro traukinio langą, Jonas reatoriškai klausė: „Negi aš nebegrįšiu Lietuvon? Būtinai grįšiu! Turiu daug planų, parašysiu, užsidirbsiu.“ Viltys ir planai buvo dideli...

Zakopanėje Biliūnai įsikūrė šviesiame, erdviame bute. Du vietiniai gydytojai, su kuriais Biliūnienė susipažino pirmojo Jono gydymosi metu, žinodami sunkią padėtį, pradėjo Julijai siųsti pacientus. Nors ir neturėdama leidimo, ji pradėjo dirbti. Pragyvenimui pilnai užteko, Julija net grąžino dalį ankstesniųjų skolų. Rašytoją pradžiugino žinia, kad 1906 metais pasirodė trys pirmosios kuklios jo kūrinių knygelės – viena Vilniuje, dvi Tilžėje. Jonas ir Julija susibičiuliavo su baltarusių tautinio atgimimo veikėja, rašytoja Aloyza Paškievič – Ciotka, kuri irgi gydėsi Zakopanėje. Ji dažnai lankydavosi pas Biliūnus, visi kartu svarsnydavo, kokia ateitis laukia pavergtų lietuvių ir baltarusių tautų. Lankydavosi vienas kitas čia besigydantis lietuvis. Atėjo liūdna žinia, labai sukrėtusi rašytoją, apie artimo bičiulio, tautinio atgimimo veikėjo Povilo Višinskio, irgi sirgusio džiopa, mirtį. Jis tarsi pajuto artimą mirties alsavimą. Žmonai jis pasakė: „Jeigu su juo jau taip įvyko, tai ką man bedaryti. Tikrai reikia ruošti tai baisiai kelionei. Kad dar nors porą metų, noriu ilgesnį dalyką parašyti. Reikia dirbt, dirbti daugiau. [...] Padėk tu, Jule, man rašyti. Aš kažin ko greit nuvargstu.“ Paskutinį savo kūrinių „Liūdną pasaką“ Biliūnas pradėjo 1906 metų lapkritį, o baigė 1907 metų liepą. Rašė pieštuku mažais gabalais, dažnai diktavo žmonai, nes pats rašyti neturėdavo jėgų. Rankraštyje Biliūno ranka įrašyta dedikacija, skirta žmonai Julijai: „O, Ramūta! Tu manęs nelaimėje neapleidi, nuliūdusi palinksimini, nuvar-

Vargonai ir jų meistrai

Atkelta iš 5 psl.

Rimantas Gučas jau iki šiol vadovauja nuo pat 1972 metų. Ši dirbtuvė restauravo, pastatė naujų ir perstatė apie 30 vargonų. Tarp jų – restauruoti seniausi Lietuvoje vargonai Kretingos bažnyčioje, padirbdinti nauji, Lietuvoje didžiausi Šv. Jono (dabar Šv. Jonų) bažnyčioje. Lietuvos muzikos ir teatro akademijoje R. Gučas dėsto organologiją ir vargonų istoriją. Jis yra tarptautinių vargonų statytojų asociacijų ir draugijų narys, šiuo metu Lietuvos restauratorių pirmininkas. Grįžtant prie knygos „Lietuvos vargonai“, norisi pasidžiaugti jos klasikiniu dizainu (dailininkė – maketuotoja Inga Petrauskienė). Knyga skirta Lietuvos vardo pamėnimo tūkstantmečiui, pirmųjų vargonų Lietuvoje paminėjimo 600 metų jubiliejui ir pirmojo lietuvių muzikos žurnalo „Vargonininkas“ šimtmečiui. Katalogą išleido ir spausdino „Petro ofsetas“, o leidybą parėmė Lietuvos tūkstantmečio minėjimo direkcija, Kultūros rėmimo fondas, Sauliaus Karoso labdaros ir paramos fondas ir, žinoma, ...pats autorius. Kad *Pratarmė, Literatūros apžvalga, Vargonų statyba Lietuvoje* ir kiti tekstai, kur panaudota specifinė terminija, parašyta vaizdžiu, lengvu stiliumi, įkandamą bet kurio lygio skaitytojui, reikia padėkoti redaktorei Birutei Žalalienei, nors ir pats Rimantas Gučas negali skystis literatūriniais sugebėjimais (B. Žalalienė ne tik tvarkė kalbą, bet ir „disciplinavo“ visas nuorodas. Daug faktų, vietovardžių pertikrino kituose šaltiniuose, surado naujų vertingų šaltinių.)

XVI–XIX amžiai Lietuvoje – su žymiais var-

gonų statytojais. Kai kurios pavardės per mūsų istoriją praeina tik punktyrais, žinių nuotrupomis, kitos, bėgant amžiams, ryškėja, ir kuo arčiau mūsų dienų, tuo daugiau žinių apie statytojų asmenybes. XVII amžius – vargonų meistrai Wendtai, XVIII–XIX a. – Juozapas Olšinskis, tėvas ir du sūnūs Zellės, gyvenę Vilniuje ir vargonus statę jo bažnyčiose. Taip pat meistras iš Karaliaučiaus Adamas Gottlobas Casparini, kurio vargonai, beveik nepakeisti, išlikę Šv. Dvasios bažnyčioje Vilniuje, bet neišlikę Tolminkiemyje, Katyčiuose, nes ši prūsų žemė šimtmečiais buvo niekinta ir nio-kota įvairių okupantų. Žinomiausias XVIII a. antrosios pusės Vilniaus vargonų meistras Mikalojus Jansonas į Vilnių atvyko iš Hamburgo. Jo mokynys Mateušas Račkovskis statė vargonus Lietuvos provincijos bažnyčiose. XIX amžius Lietuvos katalikų Bažnyčiai buvo skurdus dėl slogios okupacijos, kurios fone vyko du sukilimai, buvo uždraustas lietuviškas raštas, o bažnyčios paverstos cerkvėmis arba visai sunaikintos. Bet ir tokiomis sąlygomis vargonai buvo statomi jau savų meistrų rankomis, tokių, kaip Juozapas Vaiciulevičius, pastatęs klasicizmo epochą ryškiai atspindinčius Varnių katedros vargonus.

XIX a. istorijoje pėdsakus paliko ir vietiniai meistrai – vilniečiai M. Miknevičius, A. Hurinovičius, tėvas ir sūnūs Tiedemannai, kilę nuo Tilžės. Juozapas Radavičius Vilniuje jau turėjo savo dirbtuvę ir darbavosi ne tik Vilniuje ir Kaune (Šv. Petro ir Povilo bažnyčia, Kauno katedra), bet ir Vabalninke, Linkuvoje, Viduklėje. Na, o XX a. pirmoje pusėje vargonus statė jau keli Lietuvos vargonų

meistrai – tarp jų Jurgis Astrauskas, Antanas Mačiulis... Sovietmečiu ir po Nepriklausomybės atkūrimo atsirado savos įmonės – vargonų restauravimo dirbtuvė (vadovas Rimantas Gučas), vargonų dirbtuvė Marijampolėje (kun. Gracijaus Sakalausko iniciatyva), Panevėžyje (vadovas Antanas Šauklis).

Knyga „Lietuvos vargonai“ gimė didelio vargonų – ypač paminklinių, istorinių – entuziasto Rimanto Gučo dėka. Jis per tuos keliasdešimt metų važinėjo po Lietuvos bažnyčias ir bažnyteles, fotografavo, matavo, aprašė, taip pat, rinkdamas medžiagą, rausėsi Lietuvos archyvuose, įvairiose bibliotekose, kituose šaltiniuose. Aplankyti visus bažnytkaimius ar miestelius – titaniškas darbas, ne vieno žmogaus jėgoms – dėl laiko ir finansinių resursų stokos. Todėl kai kuriuose katalogo puslapiuose šalia aprašų liko tuščios vietos... nuotraukai. Galbūt kai kas pasigės ir į *Katalogą* neįtrauktos vienos kitos bažnyčios. Bet žiūrint į nuveiktą šio autoriaus darbą, kyla mintis: o kada atsiras kitas toks entuziastas, iš jaunosios mūsų vargonininkų ar menotyrininkų kartos, kuris užpildys tas kelias baltas *Katalogo* dėmes. Vargonai dėvėsi, nes tai kasdieninio naudojimo instrumentas. Mechaninius vargonus kartais, deja, išstumia elektroniniai instrumentai, kurie jau neturi to muzikinio žavesio, to tauraus skambėjimo, aidu atplaukiančio iš vaikystės metų, kai po bažnyčios skliautais nuo choro sklisdavo polifoniškos muzikos garsai. Skubėkime ne tik klausytis vargonų muzikos, bet ir kuo daugiau jų išsaugoti – atmintyje, laike ir erdvėje. □

„Mėlynbarzdžio vaikai“

Atkelta iš 3 psl.

Aplinka – pilka ir purvina. Ima gerti. Geria ir vyras. Broliui pasišalinus iš gyvenimo, ji surado jam siųstus „mažylio“ laiškus. Tie laišškai jai priminė Mėlynbarzdį. Atnaujina žaizdas...

Ir netikėtai, nepramatytai, ji atsiranda ligoninėje. Pro ligoninės langą lyg mato laimingus savo vaikus ir vyrą – nors ir be jos... Ji – už ligoninės grotų. Nelaisva. Atsiveria realybė. Dingsta iliuzija. Krenta į depresiją...

Patėvio Mėlynbarzdžio auka, nuo kurio ne tik slėpėsi po lova, bet ir buvo jo, pasigėrusio, laikoma už plaukų lovoje šalia per visą naktį.

Mėlynbarzdžio tikras vaikas. Mažylis yra alkoholikui vyrui Anastazui neišstikimos žmonos ir Mėlynbarzdžio (ruso Kruglovo) vaikas. Mažas, nesusigaudantis dar, kas aplink darėsi tuo metu, kai mama nuskendo ir buvo laidojama. Tik instinktyviai šliejosi prie jos karsto. Lietuvis vyras jo, kaip nesavo, nenorėjo; tad jis tiesiog nuo motinos karsto buvo paimtas į vaikų namus.

„Mažylis“ (4) tik romano pabaigoje pasakoja apie savo išgyvenimus, mintis ir patirtį. Sovietų vaikų namuose – griežtas, tiesiog žiaurus, mėlynbarzdiškas auklėjimas ir režimas su pažeminimais ir visiško paklusnumo reikalavimu. Užaugęs, išleistas išmoko sienų tinkavimo amato, gavo darbą, susitiko popą Sergiejų, kuris jį pamokė paviršutiniškos religijos. Tapo religingas. Sužinojęs, kad turi „brolį“ ir „seserį“, bandė susirašinėti. Bet „brolis“ tik pasakojo apie savo košmarus, o „sesuo“ nelabai buvo linkusi su juo susirašinėti, ypač kad laiškuose „mažylis“ vis rašė apie savo religiją. Mažylis sužinojo, kad jo mama nuskendo ir kad turi „stiprų“ tėvą, tad jį idealizavo,

Antanas Sutkus, Aklųjų mokykla. Pionieriai, 1962

nors tėvas niekada juo pačiu nepasidomėjo, nepalankė nei nepasiteiravo, ar nereikėtų jo globos ir pagalbos. Mažyliui laišką parašė buvęs Čionomaisko komunistų sekretorius Bibikovas ir pakvietė jį atsilankyti „tėviškėje“. Šis atsilankė. Bibikovas jį patraukė prie savęs, pažadėjo geresnį atlyginimą, kalbėjo apie „tautą“ ir „tėvynę“. Matėsi, kad šis buvo jam reikalingas kažkuriam tikslui. Buvęs mažylis pamažėle ėmė pasiduoti jo įtakai... ir įsipainioti į kažkokią naują Mėlynbarzdžio sistemą.

Šis romanas mane stipriai paveikė. Buvau 10 metų, kai Lietuvą 1940 m. pirmą kartą okupavo Raudonoji armija. Savo akimis mačiau, kaip 1941 m. sovietų kariai su šautuvais ir durtuvais saugojo gimines, tarp jų ir mano žaidimų draugą pusbrolių, sunkvežimyje, paruoštame juos išvežti prie geležinkelio, pakeliui į Sibirą... Tuoj pasišalinome iš namų ir iš Kauno. Slėpėmės tol, kol Raudonoji armija pasitraukė iš Lietuvos. Antros sovietų okupacijos nebelaikėme. Pasitraukėme į Vakarus. Ir Mama daug kartų kartojo: kaip gerai, kad pasitraukėme, nes koks būtų buvęs mūsų likimas: Sibiras ar... Jutau, kad šis romanas papildė tą nežinomąjį „ar...“ – ar Mėlynbarzdžio aukos.

Kai žmonės skęsta, kai visuomeninė sistema žmones žlugdo, spontaniškai gyvybingu išlikimo noru ieškau, kaip įmanoma tokios sistemos kenksmingą įtaką pergalėti. Nepakanka ir mums, išeiviams (pasivadinusiems tremtiniais), sakyti, kad nuo jos pabėgome į Vakarus. Autorė Renata Šerelytė romane vaizduoja tiek Rusijoje (p. 209), tiek Lietuvoje (p. 201–204) kažkaip išlikusią, kažkuo panašią sistemą visuomenėje. Sumaterialėjusiuose Vakaruose irgi galima pastebėti nuasmeninančių ir nužmoginančių Mėlynbarzdžio malūnų. Jo teroras lieka. Jis gal tik keičia barzdos spalvą.

Tai sistemai drąsiai pasipriešinusieji net nežmoniškiausiose sąlygose rado būdą – gyvenimo kryptį: Viktoras Franklis nacių mirties stovykloje – įgyvendinant surastą gyvenimo prasmę; Adelė Dirsyte sovietų Sibiro mirties stovykloje – Jėzaus kryžiaus ir meilės kelią.

Mėlynbarzdis dar tebėra su mumis. Bet yra kelias, kaip, pasipriešinant jam, tapti asmeniu ir žmogumi. □